

GELEERDHEID EN WETENSCHAP: DE VICTIMOLOGISCHE LEERSTUKKEN OVER VATBAARHEID EN KWETSBAARHEID

Frans Willem Winkel*

What's in a name? De Tilburgse decaan Randall Lesaffer suggereerde onlangs de koppeling van rechts met geleerdheid liever te vervangen door die met wetenschappen. Dat daarmee het wetenschappelijk gehalte van juridische leerstukken wordt vergroot is een gangbaar misverstand. Die leerstukken zijn vooral het resultaat van toepassing van de wetten van de logica, en niet het product van hypothesetoetsend onderzoek. Gewoon zo laten. Bij een recente facultaire discussie over dit thema bleken we al snel onderweg naar Babylon. Dat je de effecten van leerstukken empirisch kunt onderzoeken is een andere kwestie. Dat zulk onderzoek aan bepaalde methodische standaarden dient te voldoen, spreekt daarbij voor zich.¹ Saillant is overigens dat de academische psychologie in het hart van Amsterdam (UvA) tot ver in de jaren 70 vooral ook werd geafficheerd als een *geleerdheid*. Studenten die zich in de sociale, klinische of kinder- en jeugdpsychologie wilden bekwamen werden steevast doorverwezen naar het zulo-beton van Buitenveldert. In de zogenoemde doodskist deed men namelijk exclusief aan respectievelijk gedrags-, persoonlijkheids-, en ontwikkelings/leer. Toch werd ook in die suburbane venen rond de Amstel niet aan het academisch gehalte van dat onderwijs getwijfeld. In tegendeel. De huidige Tilburgse decanale naamswijziging beoogt vooral te markeren dat het in casu gaat om een onderzoeksfaculteit, waarin ook feitelijk nadrukkelijke aandacht is voor de metajuridica, *waar onder* de victimologie.

De victimologie kent leerstukken en richtingen, althans belangrijke accentverschillen

Ook de victimologie kent leerstukken en richtingen, althans belangrijke accentverschillen. In Tilburg zijn de forensische, criminologische en psychologische richtingen samengebracht in één institutioneel kader (Intervict). Dat biedt in beginsel meer garantie voor het tot stand komen van een innige omhelzing tussen bijvoorbeeld de klassieke en de psychologische victimologie. De literatuurlijst bij het recente rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau² maakt pijnlijk duidelijk dat de toenadering tussen representanten van die richtingen vaak nogal schoorvoetend is. Een andere

illustratie is dat in de canon³ van de klassieke richting, de 'criminologie in een victimologisch jasje', doorgaans het jaar 1980 ontbreekt, terwijl dat in feite het geboortjaar van de psychologische victimologie markeert. In dat jaar werd namelijk de posttraumatische stressstoornis (PTSS) in de *Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders* (DSM)⁴ geïntroduceerd. Die introductie resulteerde in een gigantische stroom van zowel meer beschrijvend als hypothesetoetsend empirisch onderzoek. 'De victimologie bloeit, maar zij het deels incognito' als titel van een recente bijdrage van onder meer Van Dijk⁵ over de victimologische stand van zaken is daarom in meerdere opzichten een rake typering.

Leerstukken worden in de victimologie, wat minder plechtstatig, modellen genoemd. In een model gaat het bij uitstek om verklaring en minder om beschrijving of registratie van een verschijnsel. In de klassieke victimologie is schraalhans op dit punt keukenmeester

Leerstukken worden in de victimologie, wat minder plechtstatig, modellen genoemd. In een model gaat het bij uitstek om verklaring en minder om beschrijving of registratie van een verschijnsel. In de klassieke victimologie is schraalhans op dit punt keukenmeester. De nadruk ligt hier op epidemiologie, op het in kaart brengen van (herhaald) slachtofferschap, waarbij men in het verleden betrokken was. De slachtofferenquête, het vlaggenschip van de klassieke victimologie, draagt eigenlijk nog steeds vooral de sporen van een criminologische belangstelling voor het schatten van het dark number, dat achter de officieel geregistreerde criminaliteit schuilt. Keerzijde is uiteraard dat epidemiologisch onderzoek kan bijdragen aan het ontwikkelen van nieuwe toetsbare hypothesen. Een fraaie illustratie van het dictum van Johan Cruiff dat ieder nadeel zijn voordeel heeft biedt het onderzoek van onder meer Teplin, die in de Verenigde Staten de National Crime Victimization Survey afnamen bij een gevarieerde

* Frans Willem Winkel is Hoogleraar aan het Instituut voor Victimologie (Intervict) van de Universiteit van Tilburg.

- 1 R. van Gestel, 'Wetgeving en wetenschap', AA 58 (2009), p. 30-37 (AA20090030).
- 2 W. Lamet, K. Wittebrood, *Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2009.
- 3 'Victim Empowerment', *Research magazine Universiteit van Tilburg* 2006 no. 4, p. 1-41.
- 4 *Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders*, Washington: American Psychiatric Association. De vijfde editie van de DSM verschijnt over enkele jaren.
- 5 J.J.M. van Dijk, F.W. Winkel & R.M. Letschert, 'Kroniek victimologie. De victimologie bloeit, zij het deels incognito', *Tijdschrift voor Criminologie* 50 (2008) afl. 2, p. 182-192.

groep⁶ van cliënten met psychiatrische condities.⁷ Uit dat onderzoek blijkt namelijk dat (herhaald) slachtofferschap bij deze groep vele malen vaker voorkomt dan bij de bevolking in het algemeen.⁸ Het gangbare beeld van de psychiatrische cliënt als pleger van geweld lijkt dus nogal eenzijdig. Herhaald slachtofferschap is een reëel en frequent voorkomend, doch victimologisch veronachtzaamd probleem. Bovendien lijken psychiatrische condities niet alleen de kwetsbaarheid voor herhaling te verhogen, maar ook de vatbaarheid voor chronische verwerkingsproblemen. Ook PTSS komt hier veel vaker voor dan bij 'gewone' slachtoffers.⁹

Geen zinnig mens komt op de onzalige gedachte om medische ingrepen soms door een keurslager te laten verrichten. Echter, wanneer we het domein van de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) betreden is dat al snel minder een gotspe

Geen zinnig mens komt op de onzalige gedachte om medische ingrepen soms door een keurslager te laten verrichten. Echter, wanneer we het domein van de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) betreden is dat al snel minder een gotspe. Slachtofferhulp door vrijwilligers is de laatste drie decennia, mede door de overheid, krachtig gestimuleerd. We beschikken echter nog steeds niet over een bewijsgebaseerd statuut dat de omgang tussen die vrijwilligers en ernstig getraumatiseerde slachtoffers reguleert. Dat is verontrustend: de hulp door vrijwilligers aan die slachtoffers baat namelijk vaak niet, en schaadt soms wel.¹⁰ De professionele zorg aan slachtoffers kent daarentegen wel verschillende multidisciplinaire richtlijnen, waar onder een praktijkrichtlijn voor de behandeling van PTSS bij volwassenen en jongeren. Die hulpverleners zijn daar op ook tucht-rechtelijk aanspreekbaar.

Het klinisch verankerde precipitatiemodel van herhaald slachtofferschap suggereert dat complexe PTSS (C-PTSS) een belangrijke risicofactor is voor herhaald slachtofferschap. De nadruk ligt op dynamische, en dus beïnvloedbare kenmerken van het slachtoffer zelf (precipitatie), die zijn samengebracht onder de klinische noemer complexe PTSS. Achter dat syndroom gaan diverse psychologische mechanismen schuil die de betrokkenheid bij geweld als (herhaald) slachtoffer versterken. Onderzoek suggereert bijvoorbeeld dat een posttraumatische cyclus – een cyclus van eerder geweld die door PTSS in stand wordt gehouden – een belangrijke risicofactor is voor snel intredende herhaling. De samenloop van beide risicofactoren (PTSS en een cyclus) kan kennelijk worden aangemerkt als een zelfstandige, aanvullende risicofactor. Slachtoffers die een verhoogd risico tentoonspreiden op het ontwikkelen van chronische C-PTSS lopen ook meer kans op herhaald slachtofferschap. PTSS werkt bij zowel mannen als vrouwen als een tweesnijdend zwaard: er is niet alleen samenhang met het blootgesteld worden aan geweld, maar

ook met het bedrijven daarvan. PTSS lijkt een belangrijk schakelmechanisme voor rol- omdraaiing (van slachtoffer naar dader en vice versa) en roloverlap, het samenvallen van beide rollen binnen een persoon. Angstgebaseerde PTSS lijkt bij uitstek een risicofactor voor type 1 slachtofferschap, waarbij sprake is van unilateraal geweld; posttraumatische woede voor type 2 slachtofferschap, waarbij sprake is van wederkerig geweld.

PTSS werkt bij zowel mannen als vrouwen als een tweesnijdend zwaard: er is niet alleen samenhang met het blootgesteld worden aan geweld, maar ook met het bedrijven daarvan

Met steun van de *Stichting Achmea Slachtoffer en Samenleving (SASS)* wordt door Intervict al gedurende een reeks van jaren onderzoek uitgevoerd naar de validiteit van dat model op het domein van het interpersoonlijke geweld in huiselijke kring. Daarbij wordt mede aandacht besteed aan de toegepaste implicaties van dat model voor de praktijk van de hulpverlening. Een voorbeeld daarvan is het door Intervict ontwikkelde protocol voor de hulpverlening aan slachtoffers van huiselijk geweld (SABRA).¹¹ Dat protocol heeft vooral drie functies. Het stelt vrijwilligers in staat om in een vroegtijdig stadium slachtoffers met een verhoogd risico op herhaling te identificeren. Het beoogt voorts om (risico)slachtoffers inzicht te geven in de psychologische dynamiek die aan herhaling ten grondslag ligt. Daarvan zijn zij zich vaak niet expliciet bewust. In de derde plaats beoogt dat protocol om risicoslachtoffers te overtuigen van de urgentie van professionele hulp. Zo'n protocol zou onderdeel kunnen zijn van het eerder bedoelde statuut voor de hulp door vrijwilligers. Duidelijk is dat de psychologische victimologie zowel een fundamentele, als een meer toegepaste wetenschap beoogt te zijn. En voorts dat kwetsbaarheid en vatbaarheid weliswaar kunnen worden onderscheiden, maar in theoretisch opzicht aan elkaar verwant zijn. Een posttraumatische cyclus is bijvoorbeeld ook een risicofactor voor levensloopbestendige PTSS, die gepaard gaat met blijvende persoonlijkheidsveranderingen.

We sluiten af met een internationale noot. Het belangrijkste platform voor de forensische en criminologische victimologie is nog steeds de World Society of Victimology (WSV). Het 13e congres van die organisatie vindt in augustus van dit jaar plaats in Mito, Japan. Uit het programma daarvan blijkt dat het organisatiecomité thans nadrukkelijker streeft naar aansluiting met de psychologische victimologie. Het belangrijkste platform voor de psychotraumatologen is van oudsher de International Society for Traumatic Stress Studies (ISTSS), en de Europese vereniging (ESTSS), waarvan de Nederlandse stichting Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) deel uitmaakt. De aanzet tot vorming van de ESTSS ligt in ons land. Die werd gemaakt tijdens het eerste door prof. Berthold Gersons buiten de VS georganiseerde congres van de ISTSS in Amsterdam. Een blik op de websites van die organisaties is verhelderend.

6 Het gaat namelijk zowel om intramurale als om ambulante behandelde cliënten.

7 L.A. Teplin, G.M. McClelland, K.M. Abram & D.A. Weiner, 'Crime victimization in adults with severe mental illness. Comparison with the National Crime Victimization Survey', *Archives of General Psychiatry* 62 (2005), p. 911-922.

8 De prevalentie en incidentie liggen respectievelijk een factor 11 en 4 hoger.

9 K.T. Mueser, S.D. Rosenberg, L.A. Goodman & S.L. Trumbetta, 'Trauma, PTSD, and the course of severe mental illness: an interactive model', *Schizophrenia Research* 53 (2002), p. 123-143.

10 F.W. Winkel, M.R. Renssen, 'A pessimistic outlook on victims and an "upward bias" in social comparison expectations of victim support workers regarding their clients: uncovering a potential threat to the quality of victim-supportive interactions', *International Review of Victimology* 5 (1998), p. 203-220.

11 SABRA: Spousal Assault Broad Risk Assessment. Zie verder onder meer: F.W. Winkel, 'Identifying domestic violence victims at risk of hyperaccessible traumatic memories and/or re-victimization: The predictive performance of the Scanner and the B-Safer', in: *Intimate partner violence prevention and intervention: the risk assessment and management approach* (A.C. Baldry & F.W. Winkel (Eds.)), Hauppauge, NY: Nova Science 2008, p. 61-83.